

Бутусов О.Д.

КЛАСТЕРНИЙ ПІДХІД ЯК ЗАСІБ ІННОВАЦІЙНОГО УПРАВЛІННЯ МУНІЦИПАЛЬНИМИ УТВОРЕННЯМИ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто необхідність інновацій в управлінні розвитком та концептуальні основи кластерного підходу як засобу управління на рівні муніципальних утворень. Проаналізовано основні закономірності виникнення і розвитку кластера як форми територіальної інтеграції господарюючих суб'єктів, їх вплив на розвиток інноваційної діяльності та стан використання кластерного підходу на рівні муніципальних утворень в Україні. Розглянуто основні переваги застосування кластерного підходу і деякі проблеми з його впровадженням.

Ключові слова: муніципальне утворення, кластер, управління розвитком, інноваційний розвиток, кластерний підхід, муніципальний кластер.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку національного господарства в умовах важкого і суперечливого процесу глобалізації неминуче відбуваються перетворення, які не можуть не впливати на економічний розвиток регіонів. У ситуації, що склалася, виникає необхідність розробки стійкої моделі розвитку муніципальних утворень, яка не тільки б захищала регіональну економіку від негативних проявів таких змін, допомогла б адаптуватися до умов зовнішнього і внутрішнього регіонального середовища, що стрімко змінюються, і сприяла би підвищенню конкурентоздатності регіональної економіки. У цій ситуації найбільш ефективним є інноваційно орієнтований шлях розвитку, де ключова роль відводиться відповідним інститутам, інфраструктурі, інвестиціям та, перш за все, інноваціям, а одним з ключових завдань є формування основ національної інноваційної системи.

Аналіз досліджень і публікацій. Сьогодні проблемам кластеризації економіки, зокрема на муніципальному рівні, приділяється особлива увага як науковців, так і тих, хто реалізує управлінську та бізнесову діяльність. У цьому контексті все частіше у вітчизняній науковій літературі йдеться про «кластерний підхід», «кластерну модель економічного розвитку», «інноваційні кластерні структури», до створення яких повинна прагнути держава, якщо вона прагне вийти на вищий рейтинг конкурентоспроможності національної економіки на світовому, зокрема, європейському ринку. Аналіз зарубіжних та вітчизняних наукових публікацій за цією проблематикою таких вчених, як: А.Е. Илларионов, М. Портера, К. Моргана, О. Д.Серіка, С. Соколенка, О.А. Романова, Ю.Г. Лаврикова вказує на те, що запровадження кластерної моделі економічного розвитку є дійовим інструментом підвищення конкурентоспроможності, і потребує подальших досліджень на муніципальному рівні.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження концептуальних основ застосування кластерного підходу до управління інноваційним розвитком муніципальних утворень в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для успішного вирішення поставленого завдання необхідний комплексний механізм територіального управління, який забезпечує створення, вдосконалення, впровадження і поширення інновацій у національ-

ній, а також у регіональних економіках з метою забезпечення стійкого економічного зростання в країні та в окремих регіонах. Основою такого механізму може стати кластерний підхід.

Перевага і новизна кластерного підходу полягає в тому, що він надає високої значущості мікроекономічній складовій, а також територіальному і соціальному аспектам економічного розвитку. Цей підхід пропонує ефективні інструменти стимулювання регіонального розвитку, які проявляються у збільшенні зайнятості, підвищенні конкурентоздатності регіональних виробничих систем, зростанні бюджетних доходів тощо [1, с. 4].

Вивчення феномену кластера, кластерного підходу і його ролі в муніципальному розвитку являє собою особливий науковий інтерес, має величезне методологічне значення для формування муніципальної економічної політики і є вельми актуальним у світлі глобальних процесів, що відбуваються в національному господарстві і безпосередньо впливають на розвиток економіки муніципальних утворень.

Сьогодні проблемам кластеризації економіки на муніципальному рівні, приділяється особлива увага науковців та управлінців. Аналіз напрацювань зарубіжних та вітчизняних науковців за цією проблематикою (Л. С. Марков, О.А. Романова, Ю.Г. Лаврикова, М.Портер, О.Д. Серік, А.Е. Илларионов, С. Соколенко) дозволяє дійти висновку, що запровадження кластерної моделі економічного розвитку є дійовим інструментом підвищення конкурентоспроможності та провокує «ефект мультиплікатора» – спроможність грошей, вкладених у бізнес, збільшити як виробниче, так і власне споживання і, як наслідок, продукувати нові гроші за рахунок забезпечення синергетичного ефекту під час спільної діяльності учасників кластеру.

Аналіз релевантної літератури свідчить, що більшість авторів розуміють кластерні структури як територіально-галузеві інтеграційні об'єднання підприємств та організацій, націлених на інноваційний розвиток, взаємодоповнюючих один одного і посилюючих власні конкурентні переваги за рахунок спільного синергетичного ефекту. Кластери як одна із форм кооперації суб'єктів господарювання сприяють зміцненню партнерських взаємовідносин у так званому трикутнику «влада – бізнес – громада».

У різних країнах світу кластерні структури ва-ріюють від невеликих мереж малих та середніх підприємств в обмежених географічних зонах до «ме-

гакластерів», які являють собою величезну частину національної економіки.

Важливою відмінною рисою кластера є його інноваційна орієнтованість. Найбільш успішні кластери формуються там, де здійснюється або очікується «прорив» в галузі техніки і технології виробництва з подальшим виходом на нові «ринкові ніші». Кластерний підхід забезпечує основу для нових форм об'єднання знань. Промислова політика з орієнтацією на кластери стимулює виникнення «нових комбінацій» і непрямим чином підтримує їх, особливо у сфері освіти та науково-дослідних робіт, а також через впроваджувальні посередницькі центри. Крім того, кластерна форма організації приводить до створення особливої форми інновації – «сукупного інноваційного продукту» [2].

Незважаючи на активне поширення кластерного підходу в зарубіжних країнах, в Україні йому поки що не приділяють належної уваги. Хоча у «Стратегії інноваційного розвитку України на 2010–2020рр. в умовах глобалізаційних викликів» зазначено, що інноваційний розвиток є безальтернативним способом вирішення існуючих проблем української економіки, а механізмом реалізації інноваційних пріоритетів та досягнення збалансованого розвитку економічної системи є застосування дворівневої кластерної системи [3]. Зазначена стратегія була підтримана НАН України постановою «Про формування та функціонування інноваційних кластерів в Україні» [4].

Зараз в Україні згідно із законом «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» передбачено функціонування 10 національних кластерів за визначеними стратегічними пріоритетними напрямками діяльності, серед яких «Енергетика сталого розвитку» і «Технології інформаційного суспільства» (на базі наукового парку «Київська політехніка»), «Нові машини» (на базі ПМЗ у м. Дніпропетровськ), «Біотехнології» (м. Львів), «Нові матеріали» (м. Харків), «Транзитний потенціал України» (м. Одеса) та ін. [5].

Однією з основних причин недостатнього застосування кластерної політики в українській економіці є те, що на сьогоднішній день немає чіткого визначення поняття «кластер» [1, с. 4,5].

У силу того, що кластерна теорія знаходиться в процесі становлення, в зарубіжній економічній літературі також немає однозначного, чіткого визначення кластера. Разом з тим існує багато робіт і теоретичних концепцій зарубіжних економістів, у яких так чи інакше описується поняття кластера. Так, один із засновників теорії кластеризації М. Портер визначає кластер як «систему постачальників, виробників, споживачів, елементів промислової інфраструктури, дослідницьких інститутів, що взаємодіють у процесі створення додаткової вартості» [6].

Важливим аспектом забезпечення успішної реалізації кластерного підходу до інноваційного розвитку економіки країни є ідентифікація кластерів, побудована на їх класифікації за певними ознаками.

Наразі експертами описані сім основних характеристик кластерів, на комбінації яких базується вибір тієї чи іншої кластерної стратегії [7, с. 214]:

- географічна: побудова просторових кластерів економічної активності, починаючи від суто місцевих до справді глобальних;

- горизонтальна: кілька галузей / секторів можуть входити в більший кластер;

- вертикальна: у кластерах можуть бути присутніми суміжні етапи виробничого процесу. При цьому важливо, хто саме з учасників мережі є ініціатором і кінцевим виконавцем інновацій у рамках кластера;

- латеральна: у кластер об'єднуються різні сектори, які можуть забезпечити економію за рахунок ефекту масштабу, що приводить до нових комбінацій (наприклад, мультимедійний кластер);

- технологічна: сукупність галузей, що користуються однією і тією ж технологією (як, наприклад, біотехнологічний кластер);

- фокусна: кластер фірм, зосереджених навколо одного центру – підприємства, НДІ або навчального закладу;

- якісна: тут важливе не тільки питання про те, чи дійсно фірми співпрацюють, але і те, яким чином вони це роблять. Мережа далеко не завжди автоматично стимулює розвиток інновацій. Буває так, що в мережах, навпаки, придушуються інноваційні процеси та заохочується захисна поведінка.

На муніципальному рівні кластери є одним із механізмів реалізації стратегічних пріоритетів інноваційної діяльності розвитку міста. Муніципальні кластери являють собою локальну мережеву структуру, яка інтегрує діяльність представників органів муніципального управління, бізнес-середовища, місцевих науково-дослідних, освітніх, громадських, інших некомерційних організацій з метою задоволення спільних інтересів громади, досягнення конкурентних переваг, підвищення експортних можливостей. Муніципальний кластер будується з урахуванням позитивних синергетичних ефектів саме територіальної агломерації, як зазначалося вище, на основі близькості споживача і виробника, а також виокремлення бізнесу.

Основними аргументами на користь використання кластерного методу управління регіональною економікою є [8]:

1) його висока узгодженість із самим характером конкуренції джерелами досягнення конкурентних переваг;

2) ефективне забезпечення функціонування міжгалузевих зв'язків; поширення технологій, навичок та інформації;

3) можливість здійснення внутрішньої спеціалізації та стандартизації; збільшення продуктивності праці;

4) можливості ефективного обміну ідеями між фахівцями, а отже, формування конкурентного середовища.

Виділимо основні переваги, які дає для суб'єктів економічних відносин кластерний підхід:

- збільшення бази оподаткування (центри управління малим і середнім бізнесом, як правило, знаходяться на тій же території, що і сам бізнес, на відміну від вертикальних корпорацій);

- можливість формування промислових об'єднань, які забезпечують зайнятість;

- населення регіону, розвиток інфраструктури, збільшення податкового потенціалу тощо;

- можливість цілеспрямованої переорієнтації збиткових підприємств регіону;

- можливість регулювання інвестиційних потоків і оцінки ефективності їх

вкладень на основі пріоритетності розвитку регіональних кластерів;

- можливість надання адресних пільг певним групам підприємств, що мають важливе значення для регіональної економіки;
- підвищення в регіоні підприємницької активності;
- розвиток інноваційного потенціалу за допомогою швидкого поширення інновацій на всі підприємства кластера і т. ін.

Вітчизняний досвід застосування кластерного підходу в управлінні економічним розвитком муніципального утворення поки що не значний. Прикладами достатньо успішного функціонування кластерних структур на муніципальному та регіональному рівнях може слугувати керамічний кластер у м. Слов'янськ Донецької області, гранітний кластер у Житомирській області, будівельний кластер у Хмельницькій області, деревообробний кластер у м. Рокитне Рівненської області. Усі вони створені в межах відповідних стратегій розвитку, їх географічне розташування є дуже важливим чинником забезпечення їх ефективності та результативності. Виробнича близькість суб'єктів кластеру дозволяє їм збільшити свої можливості за рахунок використання потенціалу всіх контракторів та зберегти коло постійних замовників [9].

Досвід свідчить, що в межах муніципального утворення доцільно формувати кластери як сукупності сегментованих груп підприємств, об'єднані за принципом єдності технологічного процесу. Такими групами можуть бути, наприклад, підприємства агропромислового комплексу (зокрема з проведення агродосліджень, організації сільськогосподарських робіт, механізації, переробки сировини, виробництва продукції, її продажу, навчання персоналу всіх ланок технологічного процесу тощо).

На території муніципального утворення можуть формуватися кластери не тільки виробничого призначення. Зокрема в Закарпатті, де міста мають значну історико-культурну базу та відповідну інфраструктуру, розвиваються туристичні кластери для забезпечення реалізації пріоритетних напрямів інноваційної діяльності розвитку міст.

Основними специфічними проблемами в розробці та реалізації кластерної політики на рівні муніципальних утворень в Україні є:

- проблема «розмитих» або «спірних» прав власності;

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Марков Л. С. Кластери: формалізація взаємосвязей в неформалізованих производственных структурах / Л. С. Марков, М. А. Ягольничер. – Новосибирск : ИЭОПП СО РАН, 2006. – 194 с.
2. Романова О. А. Кластерное развитие экономики региона: теоретические возможности и практический опыт / О. А. Романова, Ю. Г. Лаврикова // Экономика региона. – 2007. – № 3. – С. 40–51.
3. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів: парламентські слухання 17 черв. 2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nas.gov.ua/usr28233
4. Про формування та функціонування інноваційних кластерів в Україні: постанова Нац. акад наук України від 8 лип. 2009 р. № 220. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nas.gov.ua
5. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні: Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.zakon.gov.ua
6. Портер М. Конкуренція / Michael E. Porter. – М.: Вільямс, 2005. – 608 с.
7. Серік О. Д. Концепція кластерів та її роль у формуванні конкурентоспроможної економіки держави / О. Д. Серік // Вісн. Хмельн. нац. ун-ту. – 2009. – № 3. – Т. 2. – С. 214–217.
8. Илларионов А. Е. Стратегические кластеры в муниципальной экономике / А. Е. Илларионов // ВлГу: электрон. журн. – 2007. – № 18. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.journal.vlsu.ru
9. Соколенко С. Інноваційні кластери – механізм підвищення конкурентоспроможності регіону / С. І. Соколенко // Формування та розвиток регіональних кластерів як один із інструментів підвищення конкурентоспроможності регіону: матеріали круглого столу м. Полтава, 11 лип. 2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ucluster.org

Одержано 04.04.2015 р.

- проблема обмеженості фінансових ресурсів;
- проблема управлінської та фінансової залежності від регіональних органів влади та представників великих корпорацій;
- проблема нестачі висококваліфікованих фахівців;
- проблема недостатньої відповідальності перед населенням і малим бізнесом муніципалітету.

Вирішення перерахованих проблем повинно сприяти активізації кластерної політики муніципальних утворень.

У цьому зв'язку повинні бути розроблені відповідні флагманські ініціативи, спрямовані на вирішення гострих проблем та використання можливостей, які є загальними для муніципальних кластерів.

Для ефективної реалізації кластерної політики необхідне створення системи моніторингу та оцінки втілення в життя кластерних ініціатив. Важливою умовою функціонування систем моніторингу повинна бути їх безперервність, тобто можливість у реальному часі відстежувати зростання і бар'єри, що перешкоджають розвитку кластерів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже можна зробити висновок, що створення кластерів сприятиме зростанню продуктивності та інноваційної активності підприємств – учасників кластерів, а також підвищенню інтенсивності розвитку малого й середнього підприємництва, активізації залучення інвестицій, забезпеченню прискореного соціально-економічного розвитку регіонів, що в кінцевому результаті дозволить збільшити кількість нових робочих місць, рівень заробітної плати, надходження до бюджетів усіх рівнів та підвищити конкурентоспроможність економіки регіонів та економіки України в цілому.

Розпочинаючи впровадження кластерної моделі розвитку економіки країни, зокрема на муніципальному рівні, дуже важливо усвідомити глибинний зміст та структуру такої моделі, а також умови її формування і подальшого становлення. Необхідно засвоїти методику історично утворених кластерів і рівня їх впливу на економічний розвиток міста. Дуже важливо своєчасно підтримувати муніципальні кластерні ініціативи, а також враховувати місцеві територіальні особливості під час формування регіональної кластерної політики та реалізації її на практиці.